

Ilmastohätätila: Kuntien ja kuntalaisten vastuu

Lauri Lahikainen (FT)
Tampereen yliopisto
lauri.lahikainen@tuni.fi

Kaupungit ja ilmastovastuu: www.laurilahikainen.com

ORSI: Kohti ekohyvintivaltiota: ecowelfare.fi

”Helsingin kaupunki julistaa ilmastohätätilan. Kaupunki tunnustaa vastuunsa hiilijalanjälkensä pienentämisestä ja tiedostaa, että toimenpiteillä on kiire.

Helsingin kaupunki on sitoutunut saavuttamaan hiilineutraaliuden vuoteen 2035 mennessä. Kaupunki vähentää päästöjään kahdeksankymmentä prosenttia vuoden 1990 tasosta. Jäljelle jäävä päästöosuus kompensoidaan. Päästötavoite koskee koko maantieteellisen alueen kaikkia suorja päästöjä. Kaupungin päätösten ja toimenpiteiden tulee olla linjassa tavoitteen kanssa.”

Helsingin kaupunki, 25.9.2020

Onko ilmastonmuutos hätätila?

- Ensimmäinen kaupunki, Darebin Australiassa julisti ilmastohätätilan joulukuussa 2016
- Ilmastoaktivistit ovat käyttäneet termiä 2010-luvun vaihteesta
- Eri ”virallisten tahojen” hätätilajulistuksia tällä hetkellä n. 2000 (mm. EU, useita maita ja satoja kaupunkeja)
- Kaupungit edelläkävijöinä (mutta aktivistien jäljessä)
- **Ilmastonmuutos on joukko valtavaa kärsimystä aiheuttavia katastrofeja**
- **Eksistentiaalinen riski**
- **Osittain vältettävissä**

Hukkuvan lapsen ajatuskoe

Kuvittele, että olet kävelyllä joen rannalla. Yhtäkkiä huomaat, että virran vietävänä on pieni lapsi, joka hädin tuskin enää pysyy pinnalla. Virta on voimakas, etkä ole erityisen taitava uimari. Rannalla on onneksi soutuvene, pelastusrenkas, köysi sekä kolme muuta ihmistä. Ripeällä yhteistoiminnalla lapsen pelastaminen on vielä mahdollista, esimerkiksi niin, että yksi soutaa lähelle lasta, yksi ui lapsen luokse pelastusrenkaan ja köyden kanssa ja yksi auttaa lapsen ja pelastusrenkaan veneeseen ja yksi jää rannalle soittamaan hätänumeroon.

(ks. esim. Singer 1972; Cripps 2013)

Jaettu vastuu ja yhteistoiminnan pakko, kiire, velvollisuus toimia (eteenpäin katsova vastuu), normien priorisointi (venettä saa lainata ilman lupaa)

Eteenpäin katsova vastuu

- Vastuu siitä, mitä tulevaisuudessa tapahtuu, riippuen vaikutusmahdollisuuksista
- Hätätilassa voi olla vastuu toimia, vaikka ei olisi millään tavoin syytä tilanteeseen (historialliset päästöt)
- Hätätilassa voi olla vastuu toimia, vaikka oma tämänhetkinen toiminta ei enää aiheuttaisi hätätilannetta (nykyinen hiilijalanjälki)
- Keskeistä on se, että katastrofi voidaan välttää ja meillä voi olla mahdollisuuksia edistää asiaa
- (eteenpäin katsovasta vastuusta ks. esim. Young 2011)

Jaettu vastuu

- Kenenkään yksilön toiminta ei riitä
- Vastuu tehdä yhteistyötä
- Monimutkaisissa ongelmissa tarvitaan oikeanlaista ohjausta, työnjakoa ja välittäviä toimijoita
- Vastuuta ei jaeta kuin kakkua. Enemmän jakajia ei välttämättä tarkoita vähempää vastuuta vastuunkantajaa kohden.

Priorisointi hätätilassa

- Kiire ja riittävät resurssit
 - 10 vuodessa pitäisi tapahtua paljon
 - On aloitetta nyt heti ja tarpeeksi kunnianhimoisesti
- Normatiivinen priorisointi
 - Mikä on todella tärkeää?
 - Ilmastovastuu osana kunnan perustehtävää
- Normien ja vanhojen käytäntöjen kriittinen tarkastelu
 - Estävätkö riittävän nopean toiminnan?
 - Ovatko osa ongelmaa?
- Kuitenkin etsittävä oikeudenmukaisia keinoja
 - Ei saa aiheuttaa toista katastrofia kun yrittää estää yhtä
 - Toisaalta oikeudenmukaisuuspuheesta ei saa tulla uutta viivyttelytaktiikkaa

Ilmastohätätilan erityispiirteitä

- Monimutkaisuus, isot skaalat
- Kiire, vaikka kriisi etenee verrattain hitaasti
- Katastrofin uhrit ja ilmastotoimien vaikutukset eivät ole silmien edessä
- Vaatii pysyviä muutoksia yhteiskuntien perusrakenteisiin (riippuen siitä, miten perusrakenteet ymmärretään); ei paluuta normaaliin kriisin jälkeen.
- Vastuulle on paljon mahdollisia jakajia: vapaamatkustuksen houkutus
- **Puuttuvat hätätilanormit, käytännöt ja instituutiot:** ilmastonmuutos ei ole pandemia, sota, hukkuva lapsi, liikenneonnettomuus (joskin se voi aiheuttaa niitä kaikkia)
- Kuitenkin moraalisesti merkittävät perusasiat ovat samoja! Velvollisuus toimia, eteenpäin katsova ja jaettu vastuu, kiire, priorisointi.

Kunnat ja ilmastohätätila

- Millainen hätätilatoimija kunta voisi olla ilmastohätätilassa (vrt. valtio ja poikkeuslait, yksilöt ja aktivismi)
- Miten kuntalaiset saadaan mukaan -> miten ymmärretään kunta kokonaisuudeksi, joka on organisaatio, ihmisten ja eläinten koti, ekosysteemi, kollektiivinen toimija...
- Miten varmistetaan, että hätätila ei ole tekosyy demokratian, osallisuuden ja ihmisoikeuksien kaventamiselle?

Eteenpäinkatsova vastuu ja hiilikädenjälki

- Ilmastohätätila tarkoittaa vastuuta hiilijalanjäljestä. Ei saa jatkaa katastrofin aiheuttamista.
- Mutta myös hiilikädenjäljen kasvattamista! Pitää tehdä minkä voi katastrofin estämiseksi.
- Eli kaikkia sellaisia toimia, jotka edesauttavat muidenkin hiilijalanjäljen pienentämistä tai laajemmin järjestelmätason kestävyysmurrosta
- Hiilikädenjäljen kasvattaminen voi olla hyödyllistä kunnalle, mutta riippumatta hyödystä, se voi olla moraalinen velvollisuus ilmastohätätilassa

(Hiilikädenjäljestä Pajula *et al.* 2018; 1st order & 2nd order duties: ks. Caney 2014)

Ilmastohätätalajulistus kutsuna yhteiseen sitoumukseen

- Taustalla Margaret Gilbertin (esim. 2013) filosofinen teoria sosiaalisesta ontologiasta, johon keskeisesti kuuluu yhteinen sitoumus (joint commitment)
- Yhteinen sitoumus selittää yhteistoimintaa: esimerkiksi mitä eroa on sillä, kun olemme yhdessä kävelyllä ja sillä, että vain kävelemme sattumalta vierekkäin.
- Yhteisessä sitoumuksessa osallistujat tietävät, että kaikki ovat tarkoituksella mukana yhteisessä projektissa
- Yhteinen sitoumus on normatiivisesti merkityksellinen: siitä ei voi irtautua yksipuolisesti rikkomatta sosiaalisia normeja (vrt. lupauksen rikkominen).
- Yhteinen sitoumus voisi olla demokraattinen ja osallistava tapa ymmärtää ilmastohätätalajulistuksia: ne ovat avoin kutsu yhteistoimintaan. Tähän kuitenkin tarvitaan käytännön toimia ja mukaantulomahdollisuuksia, ei vain puheita ja julistuksia.
- Yhteinen sitoumus ei välttämättä ole täysin horisontaalinen. Voin sitoutua jonkun muun johdon alla yhteiseen projektiin. Sitoumus lienee kuitenkin vahvempi, jos koen olevani tasavertainen kumppani, jonka ajatuksilla on väliä.
- HINKU on esimerkki organisaatioiden tasolle skaalatusta yhteisestä sitoumuksesta.

Yhteinen sitoumus ja tuuppaus

Tuuppaus

- Tuuppauksessa (nudge) A tuuppaa B:tä
- Eriytyneet roolit
- Tuuppausta on kritisoitu manipuloivasta asenteesta ja paternalismista: Tuuppaajalla on tieto, vastuu ja valta
- Tuupatuksi tuleva ei ehkä edes huomaa, että häneen vaikutetaan.
- **Yhteinen sitoumus ei sulje pois tuuppauksen käyttöä. Voimme sopia tuuppaavamme toinen toisiamme tai itse itseämme.**

• (Tuuppauksen kritiikeistä ja puolustuksista ks. Schmidt & Engelen (2020))

Yhteinen sitoumus

- Yhteinen sitoumus on jotakin, josta sovitaan yhdessä
- Yhteisessä sitoumuksessa on kysymys vastuun ja vallan jakamisesta
- Yhteinen sitoumus mahdollistaa avoimen työnjaon jossa rooleja ei ole määritelty ennalta
- Yhteinen sitoumus on symmetrinen: olemme vastuussa toinen toisillemme omasta osallistumisesta.
- Yhteistoiminnassa suunnitellaan ja tehdään asioita "me-muodossa" (Tuomela 2013), koetaan solidaarisuutta ja yhteistä vastuuta.

Ilmastohätätila ja yhteinen sitoumus
käytännössä?

Ehdotus 1: Ilmastohätätilatarkistuslista

- Otetaanko hätätila tosissaan?
- Priorisointi
- Onko jatkuva hiilikädenjäljen kasvattaminen huomioitu?
- Vastuun jakamisen käytännöt ja koordinaatio
- Miten ilmastotoimiin pääsee mukaan?
- Miten yhteisen sitoumuksen osallistujat varmistavat sitoutumisensa?
- Onko kaikki mahdolliset toimijat huomioitu?
- Miten aitoa solidaarisuutta ja yhteishenkeä edistetään?
- ...

Ehdotus 2: Kuntalaisten ilmastohätätilaneuvosto

- Vrt. Kansalaisten ilmastoneuvostot/kansalaisraadit (climate assembly)
- Väline uusien hätätilanormien, käytäntöjen ja instituutioiden kehittämiseen
- Ilmastohätätilaneuvoston tavoitteena:
 - Tuottaa ymmärrystä ja yhteistä näkemystä ilmastohätätilasta
 - Selvittää, miten juuri tämä kunta voi kantaa vastuutaan
 - Tuottaa uusia hätätilanormeja, joilla on kuntalaisten hyväksyntä
 - Keksiä uusia keinoja hiilijalanjäljen pienentämiseksi ja hiilikädenjäljen suurentamiseksi
 - Tuoda eri toimijoita yhteen sopimaan uusista toimintatavoista
 - ...

Lopuksi

- Onko ilmastonmuutos hätätila? Ovatko ajattelumme, asenteemme ja toimintamme sen mukaisia?
- Ilmastohätätila oikein ymmärrettynä pakottaa pois *business as usual* – ajattelusta ja priorisoimaan
- Tarvitaan myös uudenlaista hätätila-ajattelua ja käytäntöä
- Ilmastohätätila on voimakas peruste eteenpäin katsovalle vastuulle. Muutkin vastuun muodot voivat olla samaan aikaan voimassa.
- Yhteiseen sitoumukseen perustuva hätätilajulistus ja hätätilatoiminta tapana ymmärtää ja toteuttaa kuntien ja kuntalaisten vastuuta globaalissa hätätilassa sekä purkaa organisaation ja kuntalaisten vastakkainasettelua.
- Huom! Yhteinen sitoumus ja sitä tukevat toimet ei sulje pois sitä, että kuntaorganisaatio voi myös käyttää kaikkia muita sille mahdollisia keinoja!

Kirjallisuutta

Caney, Simon (2014): “Two Kinds of Climate Justice: Avoiding Harm and Sharing Burdens”, *Journal of Political Philosophy* 22(2).

Gilbert, Margaret (2013): *Joint Commitment: How We Make the Social World*. Oxford University Press.

Pajula, Tiina; Vatanen, Saija; Pihkola, Hanna; Grönman, Kaisa; Kasurinen, Heli; Soukka, Risto (2018): *Carbon Handprint Guide*. VTT & LUT.

<https://lutpub.lut.fi/handle/10024/158938>

Andreas T. Schmidt, Adreas T. & Engelen, Bart (2020): The ethics of nudging: An overview. *Philosophy Compass*. 15(4).

Tuomela, Raimo (2013): *Social Ontology: Collective Intentionality and Group Agents*. Oxford University Press.

Young, Iris Marion (2011): *Responsibility for Justice*. Oxford University Press.